

Martin Schwarz Lausten - 60 år

Professor, dr. theol. Martin Schwarz Lausten, der i år fylder 60 år, er en af de mest fremtrædende skikkelser i dansk kirkehistorieforskning i vor tid. Der er ikke mange nulevende kirkehistorikere, der kan henvise til en så omfattende produktion som hans. Da han ydermere gennem årene har ydet en meget betydelig indsats for Selskabet for Danmarks Kirkehistorie og i en længere årrække har været redaktør af *Kirkehistoriske Samlinger*, må det være på sin plads her at bringe ham en hyldest og lykønskning i anledning af den runde dag og at tilegne ham denne årgang af tidsskriftet.

Lausten er født den 6. juli 1938 i Løgumkloster og blev student fra Tønder i 1957. Derefter gik turen til Københavns Universitet, der skulle blive hans skæbne, idet han siden den tid uafbrudt har været knyttet til det.

Allerede som student begyndte han at gøre sig gældende som selvstændigt arbejdende kirkehistoriker. I 1964 vandt han førsteprisen i den prisopgave, der var udskrevet af Selskabet for Danmarks Kirkehistorie for 1962-63: "En dogmehistorisk Redegørelse for Peder Palladius' teologiske Standpunkt". Som bekendt er det ikke dogmehistorien, der er Laustens speciale; ikke desto mindre leverede han en studie, som af det sagkyndige udvalg betegnedes som "et betydeligt historisk Arbejde, vidnende om stor Flid, Lærdom og Dygtighed". Men dertil kom, at han både i 1963 og 1964 fik afhandlinger offentliggjort i *Kirkehistoriske Samlinger* - henholdsvis om de slesvigske Marianerbroderskaber i senmiddelalderen og om Melchior Hoffman og de lutherske prædikanter i Slesvig-Holsten 1527-29.

Denne tidlige tilknytning til vort fornemste kirkehistoriske tidsskrift kan minde om H.F.Rørdam, der allerede som student meldte sig ind i Selskabet for Danmarks Kirkehistorie, som et par år efter blev redaktør for *Kirkehistoriske Samlinger*, som blev ved med at være det i 56 år, og som således blev et af de helt store navne i selskabets historie. Og virkelig er der adskillige lighedspunkter mellem Lausten og Rørdam. Det gælder interesserne, hvor det 16. århundredes danske kirkehistorie helt dominerer billedet. Det gælder den glubende appetit på arkivstudier. Det gælder den

grænseløse flid, hvormed manuskriptbunkerne bliver pløjet igennem. Det gælder til en vis grad også produktionen, idet de begge har foranstaltet en udgave af Kirkeordinansen og begge har skrevet bidrag til Københavns Universitets historie. Blot må det tilføjes, at Laustens teknik nok ligger et stykke over Rørdams, og at han nok trods alt i højere grad end Rørdam har søgt at udmønte arkivstudierne i egentlige fremstillinger, således at han ikke blot står som historiegransker, men også som historieskriver - for nu at bruge Kr. Erslevs sprogbrug.

Lausten tog embedseksamen i 1965 og blev kandidatstipendiat samme år. I 1968 blev han amanuensis ved Københavns Universitet. I 1975 blev han lektor, i 1989 docent og i 1997 professor. I forbindelse med kandidat- og seniorstipendier var han på studierejser, fortrinsvis til de to Tysklunde.

Som nævnt begyndte han med to studier, der røbede hans sønderjydske orientering. Det var dog ikke meningen, at han ville være lokalhistoriker. Palladius-studierne førte ham videre til undersøgelser over Niels Palladius, som biograferedes i hans første egentlige bog, der kom i 1968. Et andet resultat af Palladius-studierne var en værdifuld samling af utrykte skrifter af Peder Palladius, som han udgav samme år. Det vil være uoverkommeligt her at komme ind på hele det omfattende forfatterskab, som Lausten har lagt navn til. En opregning af hans tillidsposter og hans bidrag til danske og udenlandske tidsskrifter og samleværker ville udgøre en næsten uoverskuelig række. Vi kan derfor her kun nævne de større milepæle i hans produktion.

Den første af disse er doktorafhandlingen *Religion og politik. Studier i Christian III's forhold til det tyske rige i tiden 1544-1559*, der kom i 1977. Den er på mange måder karakteristisk for Lausten. Et enormt arkivmateriale fra både danske og tyske arkiver er gennemgået, og et væld af nye oplysninger er fremdraget. Det kan diskuteres - og det blev diskuteret - om den valgte problemstilling helt passer til stoffet; men hvad der ikke kan diskuteres, er, at der er kastet et helt nyt og overraskende lys over Christian III's udenrigspolitik. I virkeligheden belyser bogen fundamentale problemer i Danmarks geopolitiske stilling, således at dens perspektiver kommer til at række langt ud over det 16. århundrede og langt ud over det specielt kirkehistoriske område.

I 1983 udsendte Lausten sin *Danmarks kirkehistorie*, som ret

omgående slog igennem som standard-lærebogen ved de teologiske fakulteter. Her viste han, at han også kunne skrive en folkelig og let læst fremstilling, og den er da også kommet i adskillige oplag siden, ligesom den er udgivet som paperback.

I 1987 lagde han på én gang hele tre bøger på bordet - i sig selv en forbløffende præstation. Dels udsendte han *Reformationen i Danmark*, og dels kom de to bøger om *Christian den 3. og kirken 1537-1559* og *Biskop Peder Palladius og kirken 1537-1560*. Også her er der tale om detaljerede og samvittighedsfulde kortlægninger, der på mange måder udvider og beriger vort kendskab til periodens kirkehistorie. Men der er stor forskel mellem reformationsbogen på den ene side og de to andre på den anden. Reformationsbogen bygger på forelæsninger på folkeuniversitetet og er derfor holdt i en jævn og enkel stil, beregnet på folk uden specielle forudsætninger. Den er i øvrigt den første udførlige og samlede fremstilling af den danske reformationshistorie i mange år. Gælder det selvstændige fremstillinger, må de nærmeste forgængere være Kai Hørby's kortfattede, trykte radioforedrag fra 1968, E.H.Dunkleys fra 1948 og P.Severinsens fra 1936. Med al respekt for disse må det siges, at Laustens bog rummer en væsentlig større mængde informationer end dem, og at den har et væsentligt nærmere forhold til kilderne.

De to bøger om Palladius og kongen er hver på sin måde opdyrking af land, som kun har været sporadisk behandlet før. Igen kan man diskutere problemstillingen; men kendskabet til kilderne er så bredt og så dybt gående, at næppe nogen kan konkurrere med det. Bogen om Christian III udvikler sig næsten til at give et kulturhistorisk billede af sin tid, og Palladius-bogen giver et tilsvarende repræsentativt billede af både det kirkelige og det akademiske liv i Danmark på den tid. Ind imellem kan fremstillingen måske forekomme lidt tung, belastet som den er af den uhyre viden, der ligger bagved. Ikke desto mindre er de to bøger et meget vigtigt led i udforskningen af den danske reformationskirke, og som referenceværker vil de blive stående i en uoverskuelig fremtid.

I 1991 udkom bind I af det monumentale værk *Københavns Universitet 1479-1979*, der var redigeret af Svend Ellehøj, Leif Grane og Kai Hørby. Lausten havde her skrevet de to fyldige bidrag om universitetets almindelige historie 1479-1588. Han anlagde her et længere kronologisk perspektiv, idet han gik tilbage til de europæiske universiteters oprindelsestid i det 12. århundrede og

eftersporede den danske tradition for ophold ved fremmede landes universiteter lige så langt tilbage. Over Erik af Pommerns mislykkede forsøg nåede han frem til oprettelsen af Københavns Universitet i 1479, til standsningen i 1531, til genoprettelsen som statsinstitution 1537 og til den fortsatte udvikling gennem Christian III's og Frederik II's tid. Både universitetets daglige liv, dets formål, forfatning og retsstilling, dets undervisning, dets økonomi og dets betydning for samfundet fik her en meget kompetent behandling. Ligeledes redegjordes der for dets forhold til de forskellige åndelige strømninger, der gjorde sig gældende, først og fremmest humanismen og reformationen. Med rette gjordes der opmærksom på, at den lutherske reformation egentlig startede som et krav om en reform af universiteterne, således at disse nødvendigvis måtte inddrages i det kirkelige opgør.

Var Lausten hermed gået uden for sit sædvanlige interesseområde, det 16. århundrede, så gælder dette i endnu højere grad hans næste større værk, nemlig *Kirke og synagoge* fra 1992, der handler om holdninger til jødedom og jøder i den danske kirke i middelalderen, i reformationstiden og under ortodoksien. Fremstillingen standser ca. 1700, men der er begrundet håb om, at den vil blive ført videre i nær fremtid. Der er her tale om et meget originalt emnevalg, idet spørgsmålet om forholdet til jøderne, som Lausten selv gør opmærksom på, på den ene side er indbygget i den kristne teologi og på den anden side kun indtager en perifer stilling for de fleste teologer. Lausten anlægger et langt, kronologisk perspektiv, idet han eftersporer problemet helt tilbage til højmiddelalderen og op over senmiddelalder og reformationstid til ortodoksien, mens det hidtil har været gængs at regne med, at det egentlig ikke eksisterede i Danmark før ca. 1600. Med rette gør han opmærksom på, at Danmark jo var en del af den vesterlandske, romersk-katolske kristenhed, og at de internationale kirkeretslige bestemmelser derfor også havde gyldighed her. På den anden side er der naturligvis forskel på, om jøderne udelukkende optræder som et teologisk problem, eller om de også forekommer som en særlig befolkningsgruppe med de religiøse, sociale og kulturelle problemer, dette indebærer. Det sidste begynder ganske rigtigt først at være tilfældet i 1600-tallet.

Hovedvægten lægges som nævnt på de danske fremstillinger af forholdet mellem jødedom og kristendom, og dette materiale har

vist sig at være mere omfattende, end man ville have ventet. En lang række indlæg i debatten om holdningen til jøderne refereres, og i virkeligheden giver bogen foruden belysningen af sit hovedemne også et meget oplysende sidelys over dansk kirke- og kulturhistorie i den behandlede tid. Man kan kun glæde sig til fortsættelsen.

Det sidste store værk, Lausten har givet os, er *Christian 2. mellem paven og Luther* (1995). Som det fremgår af titlen, er det Christian II's religiøse placering, der behandles. Men på grund af Christian II's yderst prekære politiske stilling i den tid, der er tale om, herunder specielt hans forhold til kejserfamilien, kommer bogen også til at berøre det gamle spørgsmål om den religiøse overbevisnings betydning for politikken. Christian II var i sin landflygtighed fuldt og helt afhængig af sin dronnings ærke-katolske familie, men blev ikke desto mindre en trofast Luther-discipel og lagde på ingen måde skjul på det, uanset at han derved i høj grad måtte belaste det i forvejen anstrengte forhold til kejserfamilien.

Bogen er noget af det bedste, Lausten har skrevet. Han bygger som vanligt på omfattende og grundige kildestudier, især på München-samlingen, og han har på afgørende måde kunnet kaste nyt lys over dramatiske forhold i kongens omgivelser så som dronning Elisabeths lutherske bekendelse, forholdene omkring hendes død, kurfyrstinde Elisabeths flugt fra sin mand, henrettelsen af Willom van Zwolle m.m.

Som nævnt præger det gamle problem, som Lausten allerede tumlede med i doktorafhandlingen, også denne bog. For ham er det et afgørende punkt, at det religiøse perspektiv skal gøres gældende som en medbestemmende faktor i politikken, idet han med rette anker over, at man i den hidtidige historieforskning ikke har villet tage de religiøse tilkendegivelser for pålydende, skønt de utvivlsomt var alvorligt ment og formodentlig også har været opfattet alvorligt af samtiden. For Lausten var Christian II's mål ikke blot generhvervelsen af de tabte riger, men også gennemførelsen af reformationen, og disse to spørgsmål var så nært sammenknyttede, at der efter Laustens mening næppe kan skelnes mellem dem. Hvad der var vigtigst, lader sig næppe sige.

Lausten har utvivlsomt ret i, at det religiøse perspektiv og de religiøse tilkendegivelser i alt for høj grad har været negligeret eller bagatelliseret. Der er heller ikke tvivl om, at discipelforholdet til

Luther indgår som en væsentlig faktor i Christian II's motivkreds. Som P.G.Lindhardt udtrykte det: Omvendelsen til luthersk kristendom var politisk set så tåbelig, at den må have været ærligt ment (*Den danske kirkes historie*, III, s. 281). Alligevel bør man nok ikke tale om en rendyrket valgsituation mellem politiske og religiøse hensyn. I langt de fleste tilfælde - og vel også i Christian II's - er der snarere tale om en afbalancering, hvor religion og politik er indgået i en eller anden kombination, som på den ene side har givet det politiske handlingsmønster den nødvendige, religiøse legitimation, og som på den anden side har givet politikerne mulighed for så vidt muligt at tage hensyn til de skiftende situationers iboende politiske logik. Det er uhyre interessant at få valgsituationen belyst; men det er en ikke mindre interessant opgave at få de forskellige kombinationer af de forskellige hensyn kortlagt. Og det er vel egentlig også det, Lausten gør - om end man kan få en fornemmelse af, at han har en svaghed for tanken om den rendyrkede valgsituation.

Hvorom alting er: Vort kendskab til det 16. århundredes danske kirkehistorie er stærkt øget og på væsentlige punkter ændret efter Laustens indsats. Fremtidigt må man nødvendigvis gøre sig fortrolig med Laustens produktion, hvis man vil arbejde videre med denne dramatiske periode.

Det var naturligt, at en mand med hans viden og arbejdssevne hurtigt måtte komme ind i ledelsen af Selskabet for Danmarks Kirkehistorie. I 1968 blev han optaget i styrelsen og blev straks dens sekretær. Han fortsatte på denne post til 1973 og varetog den igen 1976-1980. Han sad i redaktionen af *Kirkehistoriske Samlinger* 1970-81 og 1989-1996. I 1987 blev han selskabets næstformand og i 1988 dets formand. Valget var indlysende rigtigt. Hans position som dansk kirkehistoriker, hans tilknytning til selskabet og tidsskriftet og hans indlevethed i hele den tradition, der ligger bag ved det, måtte gøre ham til det oplagte emne. Fra selskabet og fra tidsskriftet bør der derfor bringes en hjertelig lykønskning og et ønske om en lang periode med ham som dets leder og drivende kraft.

Thorkild C. Lyby